

בירורים בענין השקה

א' מבואר שמי גבים, והם פחות מארבעים סאה מים שנמצאים בקרקע, אינם מקבלים טומאה עד שיתלשו, ואף על פי כן אינם מטהרים בהשקה טיפה שנפלה מפיו של הטמא ששתה, משום שאין בהם ארבעים סאה (רע"ב שם). אם כל ענין ההשקה הוא משום שהמים בטלים לגבי המים, הרי הצורך בארבעים סאה הוא רק משום טבילת אדם, וחז"ל גזרו גם על כלים בפחות מארבעים סאה¹ משום טבילת אדם, אבל השקה של מים לטהרם, מנין שצריך ארבעים סאה שהרי מים כשהם בקרקע אינם מקבלים טומאה והטיפה הטמאה בטלה למים (וע' ספר גלות עיליות על משנה מקואות שם בשאלה זו).

יתכן לומר, על פי דברי הרוג'ובר בצפנת פענח (מכות דף ד ע"א) שהשקה מטהרת רק אם אדם עושה מעשה השקה בכוונה לטהר. הצפנת פענח כתב ליישב בזה קושיית התוספות (שם ד"ה אמר רב יהודה), שהקשו על גרסת רש"י שם בדברי רב יהודה אמר רב: "חבית מליאה מים שנפלה לים הגדול הטובל שם לא עלתה לו טבילה חיישינן לשלשה לוגין שלא יהו במקום אחד", והרי השקה מועילה לא רק לענין טהרה אלא גם לענין טבילה שבטל מהם שם שאובין, ומדוע לא עלתה טבילה לטובל בחבית?² ותירץ הרוג'ובר שלהשקה צריך כוונה,³ ואם כן אולי אה"נ החיסרון במי גבים שלא מטהרים את טיפת

משיקים את המים בכלי לטהרם (ביצה דף יז ע"ב), ואם משיקים מים טמאים במקוה, כיון שצפו עליהם מי מקוה, טהרו. הגמרא בפסחים (דף לד ע"ב) קוראת לטהרה מטומאה על ידי השקה "זריעה": "מכדי זריעה נינהו". בהסבר הדבר כתב רש"י בביצה (שם) שהשקה היא ביטול של המים על ידי חיבור זריעה של המים למקוה, וז"ל רש"י שם:

ושוין שמשיקין את המים - מי שיש לו מים יפין לשתות ונטמאו ממלא מהם כלי אבן ונותנם במקוה מים מלוחים עד שמשיק מים למים, ונמצאו אלו זרועים ומחוברים למי המקוה, ובטלי אגביהו, וטהרו, ואין עוד טהרה במקוה לכל אוכל ומשקה אלא למים, ולא בתורת טבילה אלא בתורת זריעה, כדאמרינן בפסחים בפרק כל שעה (לד, ב).

וכן כתב רש"י במסכת חולין (דף כו ע"ב ד"ה משהחמיץ) שכלים ואדם ניתנה להם תורת טהרה במקוה ולא באוכל ומשקה, ורק מים מיטהרים בהשקה "ובטלי לגבי מקוה כתרומה טמאה שזרעה בקרקע שבטלה טומאתה והיא טהורה".

אם השקה מטהרת את הטומאה מדין ביטול, יש לשאול מדוע להשקה בעיני דוקא ארבעים סאה, והרי גם פחות מארבעים סאה בקרקע אינו מקבל טומאה. במשנה (מקואות פרק א' משנה

3 וכן כתב שם בפני יהושע. וע' במרכבת המשנה הלכות מקואות שכתב שהשקה לקדשים צריכה כוונה, וכן בשו"ת חזון נחום סימן ע"ח אות י"ג.

1 נזיר דף לח ע"א וע' רש"י שם ד"ה "דבטלוה רבנן", ודעת הרא"ש במקואות סימן א' שרק רביעית דמקוה ביטלו ולא רביעית דמעין.

2 לכן כתבו התוספות שהגרסה בגמרא היא "חבית מלאה יין" ולא "חבית מלאה מים".

הטמא הוא כיון שאין כוונה להשקה, אבל אם מתכוון להשקה יועיל גם בפחות מארבעים סאה.

בחידושי ר' חיים הלוי על הרמב"ם (הלכות טומאת אוכלין פרק ז' הלכה ה) הסביר

גדר השקה באופן אחר:

גם זה דמים טמאים נטהרין ע"י זריעה יסוד דינו הוא משום דנעשו מקוה, וכדילפינן לה מקרא דמקוה מים יהיה טהור, וכן מבואר להדיא בפסחים דף י"ז דרביעית מים בקרקע טהורים משום דחזו להטביל בהו מחטין וצינורות, הרי להדיא דדין טהרת מים שבקרקע הוא רק ברביעית שהוא שיעור מקוה, וזהו הדין מה דנטהרין ע"י השקה, משום דהן עצמן נעשו מקוה, וא"כ הלא עיקר דינו הוא דין מקוה...

לפי הסבר הגר"ח, שעל ידי השקה המים נהפכים להיות מקוה, יש לומר שאחרי שביטלו טבילת כלים ברביעית מים ואמרו שבפחות מארבעים סאה אין למים דין מקוה, ממילא ביטלו גם דין השקה לפחות מארבעים סאה. אבל לרש"י, שעל ידי השקה המים נחשבים כמחוברים, עדיין קשה שהרי גם אחרי שביטלו טבילה של כלים בפחות מארבעים סאה. עדיין מים שבקרקע טהורים, ואם כן מה שמחובר אליהם מדוע לא יטהר?

ברש"י פסחים (דף יז ע"ב ד"ה בקרקע), משמע שאמנם מדאורייתא מים שבקרקע טהורים, אך מדרבנן ביטלו טהרת מים בפחות מארבעים סאה:

...ודאיכא רביעית, דאיכא תורת מקוה עלה למחטין וצינורות, דמדאורייתא לא מקבלי טומאה, כדכתיב (ויקרא יא) מקוה מים יהיה

טהור, ורביעית הוא מקוה מדאורייתא, דכי כתיב ארבעים סאה באדם הוא דכתיבי, דנפקא לן מאת כל בשרו מים שכל גופו עולה בהן, אבל לכלים קטנים אין צריך אלא כדי שיתכסו במים, ובציר מרביעית גמרא גמירי לה דלא חשיב למיהוי מקוה, וכיון דבעלמא מדאורייתא לא מיטמו, ורבנן הוא דבטלו רביעית דמקוה שלא יטבילו כלים בפחות מארבעים סאה...

ממה שכתב רש"י "וכיון דבעלמא מדאורייתא לא מיטמו" משמע שמדרבנן יכולים ליטמא. וע' בגמרא נזיר (דף לח ע"א) "א"ר אליעזר עשר רביעיות" ומקשה הגמרא "והאיכא מקוה, בר מההיא דבטלוה רבנן", ובפירוש שני פירש רש"י שדין מקוה ברביעית לטבילת מחטין וצינורות ביטלוה רבנן. ואולי הפירוש הוא שביטלו את דין טהרת מים בקרקע בפחות מארבעים סאה ולכן אין להטביל בהם מחטים וצינורות, ומשום כך לא מועילה גם השקה בפחות מארבעים סאה.

הנה, התוספות במכות (דף ד ע"א ד"ה אמר רב יהודה) שהבאנו לעיל, וכן הרשב"א (ביצה דף יז ע"ב ד"ה ושוין), לומדים מדין השקה לטהר מים טמאים, את דין השקה להכשיר שאובין במקוה, וז"ל הרשב"א:

וכיון דטעמא משום זריעה איכא למשמע דה"ה לענין טבילה לטבול בתוכן בעודן בתוך הכלי שהוא משיקן לתוכו עלתה לו טבילה ואין כאן משום מים שאובים אלא הרי הן כאלו לא נשאבו (אלא) שאם רצה לטבול בתוך הכלי בתוך המקוה טובל ואינו נמנע משום מים שאובין.

וכן הרא"ש בבא קמא (פ"ז סימן ג'): "כיון דמטעם זריעה טהרינן מטומאתם הכי נמי הוכשרו מפסלותם וכשר להטביל בהם".

והנה, לפי הסבר הגר"ח אתי שפיר הקשר שבין השקה כדי לטהר מים טמאים להשקה כדי להכשיר פסול שאובין, משום שההשקה הופכת את המים למקוה, ואם כן גם לענין מים שאובין זה מועיל. אבל לרש"י שזה נעשה מחובר, יש חידוש בכך שהחיבור על ידי ההשקה לא רק מטהר את המים אלא גם מבטל את דין שאובין שבמים.

אולם לגבי הכשרת מים שאובין על ידי השקה, לא מוסכם שהשקה מדין זריעה (והגמרא בפסחים דף לד ע"ב שאמרה "מכדי זריעה נינהו" מיירי בטהרת המים מטומאה ולא בהשקה להכשר שאובין). בשו"ת מהרי"ק (סימן נ"ו)⁴ סובר שיש מחלוקת בשאלה אם השקה מדין זריעה. שם דן במחלוקת הפוסקים אם שלשה לוגין פוסלים במעיין (לראשונים הסוברים שגם במעיין צריך ארבעים סאה לטבילת אדם).⁵ לכאורה הרי זו משנה מפורשת בריש מקואות (פרק א' משנה ז'), שמעיין לא נפסל בשלשה לוגין:

למעלה מהן מקוה שיש בו ארבעים סאה שבו טובלין ומטבילין למעלה מהן מעיין שממיו מועטין ורבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר באשבורן ולמעיין להטביל בו בכל שהוא.

אלא שכתב הרא"ש (הלכות מקואות סימן א') בשם ר"י שהמשנה מיירי לכלים אבל לא לאדם. המהרי"ק תלה את השאלה אם מעיין שאין בו ארבעים סאה נפסל בשלשה לוגין מים שאובין, במחלוקת אם לאדם צריך ארבעים סאה אף במעיין. אם כן, אף שלענין טבילת כלים מעיין שממיו מועטין לא נפסל בשלשה לוגין מים שאובין, שהרי הוא כמקוה שלם שלא נפסל בכל שאובין שבעולם, מכל מקום לגבי טבילת אדם נפסל גם המעיין בשלשה לוגין מים שאובין כל זמן שלא היו בו ארבעים סאה. ואם גם לאדם מעיין מטהר בכל שהוא ואין צורך ארבעים סאה, ודאי ששלשה לוגין לא פוסלים.

אלא שהמהרי"ק הוכיח בשיטת הרא"ש (בתשובה כלל ל' סימנים ג'-ד') שאף דס"ל כשיטת ר"י⁶ שגם לאדם צריך ארבעים סאה, ס"ל שמעיין שאין בו ארבעים סאה לא נפסל גם אם ריבה עליו מים שאובין. והטעם הוא משום שהשאובין הוכשרו על ידי השקה במעיין אף אם אין בו ארבעים סאה, כיון שלענין כלים הרי הוא

4 תורף השאלה שם: "שאלת האם יכולים לטבול באותם בארות העשויים בידי אדם ומתברך ומתלחלח מתחתיו אלא שאין יוצא לחוץ כמעיין", וכוונתו שאחר כך יוסיף שאובים קודם שיש מ' סאה. ודן האם דינו כמעיין שרבו עליו מים שאובין ששוה למקוה. בשאלה זו דן גם במשכנות יעקב יו"ד סימן מ"ה, המובא להלן: "ברין המקואות על ידי חפירות הקרקע בעומק עד שמוצאין מים נובעין מעצמן וכשרוצין לנקות אותן אם צריכין לנקוב הכלי ששואבין בו המים כשפופרת הנוד כדי שלא יהיו

המים הנופלין מן הכלי אל המקוה שאובין ויפסלו המקוה כשתחסר מארבעים סאה או נאמר שהמקואות הללו דין מעיין להם ואין נפסלין בשאובין כלל".

5 ע' רא"ש מקואות סוף סימן א', וטור יו"ד סימן ר"א שהביא את דעת הרמב"ם והראב"ד שאף לאדם מעיין מטהר בכל שהוא, ודעת ר"י שגם במעיין לאדם צריך ארבעים סאה.

6 בהערה הקודמת.

כשר לטבילה לכן ירד מהם דין שאובין גם לגבי טבילת אדם.

וכתב מהרי"ק שהחולקים על הרא"ש וסוברים שהזריעה של מים להכשירן לטבילת כלים אינה מועילה להפוך אותם לאינם שאובין לגבי אדם, על כורחך סוברים דטעם השקה לא משום זריעה: "ואמנם כי אותם האומרים דאף במקוה דמעייין יש לחוש אפי' לג' לוגין דמים שאובים כשהמקוה חסר לא יסברו הך סברא דהוי טעם זרועים".

נראה שצריך לומר שסוברים כסברת הגר"ח, שעל ידי הזריעה המים הופכים להיות חלק מן המקוה, ולכן המים לא הופכים להיות אינם שאובין, אלא הופכים להיות כמקוה שכשר לכלים, אבל לאדם עדיין פסול מדין שאובין ולכן גם שלשה לוגין מים שאובין פוסלים את המעיין. וע' רמ"א (יו"ד סימן ר"א סעיף מ) שלכתחילה יש לחוש לשאובין גם במעיין.⁷

על פי זה הסבירו האחרונים (בית אפרים יו"ד סימן נ"ג, שו"ת גידולי טהרה סימן י', וכן הגר"ח, מובא באמרי משה, סימן א' ס"ק ל"ח) את המחלוקת בין הרא"ש לבין רבנו ירוחם במקרה שנפסקה ההשקה שהכשירה מים שאובין, האם המקוה כשר. הרא"ש בתשובה (כלל ל"א סימן ב') כתב:

דכיון דנתחברו פעם א', הוכשרו, ופקע שם שאיבה מינייהו, ואינם נפסלים עוד בסתימת הנקב. מידי דהוה אמים טמאים שהשיקן

למקוה, דהווי כזרועים ובטילים לגבי מקוה, ופרח שם טומאה מינייהו.

וכן פסק בשו"ע (יו"ד סימן ר"א סעיף נב). אמנם הש"ך שם הביא בשם רבנו ירוחם שהמפרשים הסתפקו בזה. האחרונים הסבירו שהמחלוקת תלויה בטעם ההשקה לבטל דין שאובין, אם משום זריעה או משום חיבור. אם מטעם זריעה, כיון שנזרע, פרח שם שאובין מהם, כמו שהטומאה פורחת על ידי השקה במי מקוה, ולכן כשר אף אם נסתם הנקב שמחבר המקואות. אבל אם השקה מועילה מדין חיבור של המים השאובים למי המקוה, כמו מקוה חסר שמשיקן עם מקוה שלם, יש צורך בחיבור כל זמן הטבילה, ואם נסתם החיבור הרי המים חזרו לפסולם.

ובסברת הדין ביאר הגר"ח, שלשיטת הסוברים שאם נפסק החיבור המים חוזרים להיות שאובים, השקת השאובים אינה כהשקת מים טמאים שהכשרם מדין זריעה, אלא ההכשר הוא מדין החיבור למקוה, ולכן אם נפסק החיבור בטל ההכשר. ולשיטה זו יש לומר כדעת הסוברים ששלשה לוגין שאובים פוסלים את המעיין אם אין בו ארבעים סאה, אף שכשר לכלים, כיון שטעם השקת השאובין אינו מדין זריעה וביטול, אלא מדין חיבור עם מי המעיין, וכל זמן שהמעין אינו כשר לאדם, לא יועיל מה שהמעין כשר לגבי כלים. וז"ל המובא באמרי משה:

ושמעתי מאדמו"ר הנ"ל דהם ס"ל כשיטת הר"י המובא בש"ך (ס"ק קי"ב) דבהופסק החיבור פסול, ומשום דליכא כלל דין השקה לסלק הפסול מהשאובין כמו השקת מים טמאים דנסתלק טומאתם לגמרי אף כשיופסק

7 הגיה הרמ"א (ע' בתשובות משכנות יעקב יו"ד סימן מ"ה המובא להלן שדן בזה).

7 אמנם, בסעיף י"א שם הביא המחבר את הדין של מעיין שמיומו מועטין לא נפסל בשאיבה, ושם לא

בין המקואות, והפסול מוכשר על ידי החיבור למקוה כשר כיון שהכל מקוה אחד, ופסול הוויתו על ידי דבר המקבל טומאה אינו חוזר כשכבר אינם מחוברים.

והנה, על פי דברי המהרי"ק בשיטת הרא"ש, מועילה השקה להכשיר שאובין על ידי השקתם למעיין גם כשאין בו ארבעים סאה אף שלאדם הוא פסול. ויש לשאול, שהרי כל מקוה שיש בו רביעית מים כשר לכלים מן התורה, ואם כן כל שאובים שנרבה יוכשרו מן התורה מדין השקה, ואפילו ברוב שאובים לא יהיה פסול מן התורה, כמו אם קדמו רביעית מי מעיין! וכן הקשה בלחם ושמלה בשם האמרי אש (יו"ד סימן ר"א, שמלה ס"ק מ"א): "לפי זה תימה על הטור שכתב שכל שאין כאן רוב מים כשרים למ"ד רוב שאוב דאורייתא, ספיקא לחומרא, והרי אם היה רק רביעית מים כשרים בתחילה ליכא פסול רק מדרבנן והול"ל ספיקא לקולא". וע' דבר אברהם ח"ב סימן ט"ו. והגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל (בשו"ת משנת רבי אהרן יו"ד סימן כ"ח) השתמש ביסוד זה כצירוף לפסק להקל בתנאים מסוימים.

הגר"א קוטלר זצ"ל רוצה לתלות את השאלה אם השקה של מים שאובין למעיין מפקיעה את דין שאובין גם לאדם, במחלוקת הראשונים בטעם פסול שאובין, אם הפסול משום "מה מעיין בידי שמים אף מקוה בידי שמים", כדברי תוספות (בבא בתרא דף סו ע"ב ד"ה מכלל, שהביאו את הספרא שמיני פרשה ט'), או כראב"ד (בספר בעלי הנפש) וכן הר"ש (מקואות

החיבור מטעם דנעשו כזרועים, אבל השקת השאובין אינו כן, רק כ"ז שמחוברים למקוה כשרה חשבינן הכל כאחת, דשאובין פסול משום דמה מעיין ביד"ש אף מקוה ביד"ש, וכשמחוברים לכשרה מקרי כולה ביד"ש, וע"כ ס"ל דפסול שאובין במעיין לגבי אדם, ול"ק דהרי השקת שאובין דמיא לטבילת כלים דסגי בכ"ש (וכמו שתמה ע"ז המשכ"י וכאשר הרגיש המרי"ק ג"כ בזה כנ"ל) והיינו משום דליכא כלל דין השקה בשאובין לסלק הפסול מהם, וע"כ כיון דלאדם בעינן מ"ס וכל דליכא מ"ס אינו חשיב מקוה לגבי אדם, וע"כ פוסל שאובין.

והוסיף האמרי משה שם:

ואולם יש להבין הטעם דמהני השקה להפסול דהויתו על ידי טומאה, דבשאובין גרידא (שלא בכלים המקבלים טומאה) כתב הרא"ש הטעם דפסול שאובין הוא משום דהוי תלושין וע"י השקה נעשו כזרועים ומחוברים אבל הפסול דהויתו על ידי טומאה, דהפסול שלהם הוא גם כשהם מחוברים, א"כ מה מועיל ההשקה.

אלא שהוכיח האמרי משה שלכ"ע בהשקה יש גם טעם זריעה וגם טעם חיבור בזמן שהם מחוברים לכשרים, וראיה, שהרי חיבור מי גשמים או שאובין למעיין מטהר גם בזוחלין כמבואר במשנה (מקואות פרק ה' משנה ג'), ומוכח שזה מדין חיבור שהרי כשנפסק החיבור אינם מטהרים בזוחלים ומוכח שהמים לא הופכים למי מעיין. לכן מהני השקה שמכשירה פסול הוויתו על ידי דבר המקבל טומאה (ע' שו"ע יו"ד סימן ר"א סעיפים מח-מט), אף שפסול זה הוא אפילו במים שאינם תלושים, משום שלכולי עלמא יש גם הכשר על ידי חיבור

ובמשכנות יעקב (יו"ד סימן מ"ה), מכח הקושיה שהבאנו בשם האמרי אש, שלא מצאנו רוב שאובין פוסל אלא אם כן לא היה רביעית מים קודם, הביא ראיה לדעת המחמירים שלא מועילה השקה לטהר מים שאובין במעיין פחות מארבעים סאה, ומוכרחים לומר שכיון שהמים אינם מטהרים לאדם בפחות מארבעים סאה, אין להשלימם בשאובין. ולכן רוב שאובין פוסל מן התורה אפילו אם מי המעיין קדמו. ולגבי טומאה, זו גזירת הכתוב שנטהר על ידי השקה למעיין שיש בו רביעית, אבל לגבי פסול שאובין אין להכשירם על ידי השקה למעיין כל שהוא.

פרק ב' משנה ג'), דבעינן הויתו על ידי טהרה⁸ (וכתב הר"ש שאפשר שאפילו כולו שאוב בכלי גללים הוא רק פסול דרבנן שהרי הויתו על ידי טהרה). ודאי שלסוברים שמעיין כל שהוא מטהר אדם, השקה למעיין זה מכשירה שאובים לכ"ע, אבל אפילו לסוברים שגם במעיין צריך ארבעים סאה לאדם, אם יסברו שפסול שאובין הוא מטעם שהויתו אינה בידי שמים, אכתי תועיל השקה כיון שמעיין כל שהוא מטהר כלים ועל ידי זריעה הוכשרו לכלים ולכן גם לאדם נחשב הויתו על ידי שמים. רק אם יסברו שפסול שאובין הוא משום הויתו על ידי דבר המקבל טומאה, לא תועיל השקה למעיין כל שהוא כיון שהויתו של מקוה זה לאדם היא על ידי דבר המקבל טומאה, ולא תועיל השקת שאובין למעיין הכשר רק לכלים.